

ДОСЛІДЖЕННЯ

Томаш ЗАРИЦЬКИЙ

Парадигма прикордоння і центрo-периферійні підходи¹

Концепція прикордоння та її суспільно-політичні функції

Ідея, чи гасло, «прикордоння» (borderlands) вже доволі давно втішається чималою популярністю і в наукових, і в інтелектуальних колах, і в дискурсах цілої низки сфер суспільної практики, зокрема регіональної та культурної політики. Не ставлячи під сумнів її корисності як аналітичного інструменту, а також високих вартостей, до яких вона апелює, зокрема, з позиції таких теоретиків, як Міхаїл Бахтін², можна, однак, застановитися, чи, бува, «ідею прикордоння» нині не вживають у контекстах, що їх критично налаштований дослідник не завжди може оцінити однозначно позитивно. Мені тут ідеться переважно про ті ситуації, коли неоднозначні наслідки застосування гасла «прикордоння» є зазвичай ненавмисними або навіть цілком неусвідомленими. Тож мені тим більше здається, що варто уважніше придивитися до тих неочевидних аспектів функціонування ідеї прикордоння.

1 У статті використано значні уривки із моєї книжки «Периферії. Нові підходи до центрo-периферійних стосунків» (*Zarycki T. Peryferie. Nowe ujęcia relacji centro-peryferyjnych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe «Scholar», 2009).

2 *Bakhtin M. The Dialogic Imagination*. Austin: University of Texas Press, 1981.

Хочу водночас цілком рішуче підкреслити, що я тут розглядатиму не всі способи використання терміну «прикордоння» в сучасних суспільних науках, але насамперед ті, які відіграють найбільшу роль у сучасних дискурсах ідентичності в країнах і регіонах Центрально-Східної Європи та мають сяку-таку інституційну прив'язку, як-от, скажімо, дискурс офіційної регіональної ідентичності. Тож моя увага буде зосереджена на тому, що я називатиму «новим» дискурсом прикордоння, його ліберальним варіантом, який можна протиставити «старим» дискурсам прикордоння на чолі із запропонованим Фредериком Тернером³ парадигматичним образом рухливого американського кордону, чи польським дискурсом східних околиць [Kresów], який уже дочекався багатьох критиків і деконструкторів⁴.

Отож, насамперед варто запитати, чи змалювання образу багатьох регіонів у ідеалістичних категоріях «прикордоння» не можна розглядати як форму їх «орієнталізації». Тут я пошлюся на концепцію «орієнталізму» Едварда Саїда⁵ та застановлюся, чи не слід, бува, розглядати урочисте вправлення в прикордонній багатокультурності, розмаїтті, взаємопроникненні традицій тощо, як форму екзотизації? Зауважмо, що регіони, які зазвичай зараховують до категорії прикордоння, є переважно, хоча, ясна річ, не завжди аж так однозначно, регіонами периферійними. Це означає, що вони тією чи іншою мірою маргіналізовані в багатьох вимірах, зокрема, економічному та політичному. Отож, як я намагатимуся тут довести, що «прикордонний» дискурс можна в певних його аспектах розглядати як компенсаторну пропозицію, що надходить від центру, або навіть центрів на різних щаблях (національному, наднаціональному тощо).

В обмін за визнання незмінного структурного укладу підпорядкування периферії можуть у межах цієї пропозиції скористатися із нагод їх символічного поцінування та промоції в насамперед культурних категоріях. Таке своєрідне окультурення периферії зазвичай наголошує її творчий і надихаючий характер, але часто супроводжується зображеннями таємничої, екзотичної непроникності, подальшого існування загиблих

3 Turner F. J. The Significance of the Frontier in American History // Report of the American Historical Association. 1893. P. 199–227.

4 Див., наприклад: Bakula B. Colonial and Postcolonial Aspects of Polish Discourse on Eastern «Borderlands» // From Sovietology to Postcoloniality: Poland and Ukraine from a Postcolonial Perspective / Ed. Korek J. Stockholm: Södertörns högskola, 2007. P. 41–57; Beauvois D. Mit «Kresów Wschodnich» czyli jak mu położyć kres // Polskie mity polityczne XIX i XX wieku / ed. Wrzesiński W. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1994. S. 93–105.

5 Said E. W. Orientalism. New York: Pantheon Books, 1978.

деінде ідентичностей, вартостей, мов і традицій, що дає підставу для представлення як чогось цілком природного дистанції між центрами, що живуть начебто в «сучасності», або навіть у «майбутньому», та периферіями, які функціонують все ще в «минулому». Тож можна засумніватися в тому, чи така пропозиція не має часто рис компенсаційного пакету? Чи не вписується вона також у повсюдну нині тенденцію до відмови центральних осередків від відповідальності за політику розвитку та легітимізації підпорядкування їм периферії культурними чинниками? Чи ж мало не кожен центр переконали периферійні райони, начебто усі вони зможуть стати новою Силіконовою долиною, якщо лиш ефективно скористаються своїми «ендогенними ресурсами» (тобто, внутрішніми, в даному випадку, переважно культурними)?

Можна також застановитися, чи прикордоння, так само, як і багатокультурність й різноманіття, не є категоріями приписуваними, звісно ж, свавільно, таким поняттям, використання яких має відчутно політичний аспект. Адже нині скрізь у Європі схрещуються якісь культурні впливи, а якщо й не схрещуються інтенсивно тепер, то схрещувалися, мабуть, у більш-менш віддаленому минулому, від якого мусили б зостатися якісь, бодай символічні сліди, придатні для використання в сучасних рекламних дискурсах. Тож, чи, бува, прикордонний дискурс у центральноєвропейському контексті не можна було би розглядати як одну з нових форм легітимізації привілейованої символічної ролі інтелігенції, зокрема, тієї, більш периферійної? Адже саме інтелігенти зазвичай стають головними жерцями й теоретиками «прикордоння». Адже саме вони дають йому чинне тлумачення та здатні отримувати найбільший символічний, а водночас доволі вагомий прибуток від промоції образу регіонів і місцевостей у категоріях прикордоння.

Можна також запитати, чи прикордонний дискурс не можна розглядати як більш-менш мимовільну маску для значної частини владних відносин між центром і периферією. Адже культурна ідеалізація «прикордоння» може стимулювати процес забування про механізми витворення залежності периферійних районів від центрального уряду. Чи ж не призводить така ідеалізація до того, що священнодіючи з культурними ідеалами ми іноді не помічаємо культурних реалій, насамперед їх політичних і економічних обумовлень? Тож, чи, бува, прикордонний дискурс не виявляється іноді інструментом витворення нормативних бачень, які не завжди сприяють відстороненому поглядові на суспільні реалії периферії? Ці дилеми я спробую далі обміркувати дещо докладніше.

Брак популярності аналізу владних стосунків у просторі та його обумовлення

Коли йдеться про прикордонну проблематику, корисне розмежування запропонував Іжегож Бабінський⁶, котрий виокремив дві парадигми її вивчення. З одного боку, ми маємо парадигму, яка припускає, що явища на периферії є специфічними та автономними стосовно до процесів, які відбуваються в центрах. За такого підходу, причини процесів, які відбуваються на прикордонні, є переважно внутрішніми, отож вивчення їх може, в принципі, обмежитися його теренами.

Інша парадигма припускає, що прикордоння є насамперед частиною більшого цілого, і засадничі причини явищ, які там відбуваються, слід локалізувати поза його межами. При такому підході, вивчення прикордоння мусить включати взаємодію між прикордонням та його сусідами, зі значним наголосом на аналізі політик, які провадять на периферії зовнішні суб'єкти.

Можна зауважити, що друга із виокремлених тут парадигм по суті відповідає сприйняттю прикордоння як периферії, натомість, із першою погоджуються у значній більшості досліджень, які провадять у домінуючій парадигмі прикордоння. Сам Бабінський також принципово бере до уваги, що прикордоння майже завжди можна розглядати як периферійні терени. Він, зокрема, зазначає, що прикордоння завжди є «чийось», хоча підкреслює, що іноді то може бути периферія без виразних центрів. Ба більше, Бабінський покликається на теорію центр-периферійних залежностей, зокрема, на її інтерпретацію відомим норвезьким політологом Стейном Рокканом⁷. Він насамперед згадує про рокканове розмежування різних вимірів домінування центрів над периферіями (політичне, правове, культурне та релігійно-культурне), зазначаючи, за Рокканом, що ці виміри не конче накладаються. Адже окремі центри, які впливають на одні й ті ж периферії, можуть домінувати на їх теренах у різних вимірах, витворюючи на периферіях специфічні конфігурації впливу на них, які часто нейтралізуються навзаєм.

Визнаючи інтелектуальну корисність теоретичних знарядь зі сфери взаємозалежності між центром і периферією, а також схилью-

6 *Babiński G.* Pogranicze polsko-ukraińskie: etniczność, zróżnicowanie religijne, tożsamość. Kraków: Zakład Wydawniczy «Nomos», 1997. S. 51.

7 *Rokkan S.* Dimensions of State Formation and Nation-Building: A Possible Paradigm for Research on Variations within Europe // *Tilly C.* (ed.) *The Formation of National States in Europe.* Princeton NJ: Princeton University Press, 1975. Pp. 562–600.

чись до постулату потреби аналізу прикордонь у ширшому контексті більшого цілого, в якому вони функціонують, Бабінський, як і майже всі дослідники прикордоння, повертається, втім, до того останнього поняття як фундаментальної точки відліку свого аналізу, радше уникаючи поняття «периферії». Можна припустити, що перевага парадигми «прикордоння» коштом «центро-периферійної» парадигми, що, зрештою, притаманно нині більшості праць, присвячених регіонам, які визнані багатокультурними та/або розташовані неподалік від кордону, в постаті цілковитого ігнорування центро-периферійних підходів, має численні обумовлення, деякі з яких можна вважати політичними чи ідеологічними.

Тож у цьому місці я хотів би поміркувати над причинами того, чому сьогодні начебто важче погодитися із перспективою просторового домінування та центро-периферійних структур. Багато аргументів і академічного, і політико-ідеологічного характеру промовляють проти руху в цьому напрямку та за згоду радше на підходи, що абстрагуються від владних відносин, зокрема згаданої парадигми «прикордоння».

Відразу до аналізу структур просторового домінування може бути насамперед пов'язана із тріумфами теорії модернізації, і ширше – позитивістської парадигми. Як зазначає Джон Агню⁸, модернізаційні теорії зазвичай схилилися до тези про мінімізацію важливості простору. «Сучасні», тобто уніфіковані суспільства в ідеалі були покликані продукувати однорідний простір, де місцеві або регіональні відмінності втрачали своє значення. Спільнота минулого мешкала зі своїми звичаями, традиціями та ієрархіями в певному місці. Внаслідок процесу модернізації її заступало «сучасне» безособове, контрактне суспільство, відірване від простору в сенсі його значення для статусу, соціальних ролей, ідентичності чи можливостей соціальної вертикальної мобільності. З цієї точки зору, географічний аналіз втрачав своє значення, а сама географія, як вказує Агню, ставала епіфеноменом. На думку ученого, основним творцем цього образу суспільного овиду були «модерні національні держави», для яких підриг суспільними науками значення простору фізичного був частиною легітимації процесу уніфікації суспільного простору. Тому ми можемо говорити про націоналізм як про понад- чи антипросторову ідеологію.

Ентоні Сміт запровадив у цьому контексті термін «методологічного націоналізму»⁹, який розвивається від XIX століття в рамках дедалі

8 *Agnew J. A., Corbridge S. Mastering Space. Hegemony, Territory and International Political Economy. London, New York: Routledge, 1995.*

9 *Smith A. Nationalism in the Twentieth Century. New York: New York University Press, 1979.*

міцніших національних держав. Виниклі тоді «модерні» суспільні науки, будучи корелятом розбудови модерних національних держав, зокрема, соціологія, політологія та економіка, мали більшою чи меншою мірою відверто підрядний характер щодо сучасної держави. На думку Сміта, більшість класиків соціології можна вважати «методологічними націоналістами», адже разом зі своїми науковими школами вони значною мірою сприяли натуралізації національної держави. В домодерну епоху в суспільних науках ключову роль відігравали такі дисципліни, як етнографія, антропологія та географія. У своїй первісній версії вони служили імперіям у справі документування, а відтак контролю за просторами колоній.

На противагу «модерним наукам», для «імперських наук» простір мав важливе значення, оскільки парадигма імперії не передбачала культурної гомогенізації, за якою слідувала би амбіція до натуралізації, а отже приховування владних відносин у просторі. Щойно з настанням сучасності відбулося ототожнення гомогенізації та раціоналізації. В цій парадигмі національна держава як гомогенізуюча машина, що підпорядковує простір центральному осередкові, витворювала простий поділ центр – периферія, в якому уніфікований простір (зазвичай розташований навколо властивого центру та відповідних осередків нижчого рангу) поступово охопив увесь терен держави, суттєво обмеживши периферійні райони, які чинять той чи інший опір процесам уніфікації. Такі периферії залишалися островами, де ще функціонувала територіальна логіка, а місця залишалися назначеними власною специфікою, унікальною історією та неповторним колоритом. Проте, ці домодерні території були приречені на повільне згасання згідно з невблаганною логікою поступу та дифузії раціональності. Таке бачення посипалося, коли почалася криза модерністського проекту, яка знаменувала водночас і відхід від політичної ідеї неминучої уніфікації як ключової умови для модернізації, і зміну способу сприйняття суспільного світу.

Можна зауважити, що після краху модерністської парадигми в суспільних науках сформувалися принаймні дві основні тенденції сприйняття простору. З одного боку, йдеться про сповнене священного трепету ставлення до регіональності та локальності й інших рівнів просторової організації, нижчих, вищих або незалежних від логіки поділу на національні держави. Класичним виявом такої тенденції є власне дискурс «прикордоння», пов'язаний із відкриттям його «забутого» розмаїття. Національну державу, яка начебто ставала дедалі слабшою, вважали хирлявим актором, котрий от-от зійде зі сцени, відтак дедалі менш цікавим.

Постмодерністські суспільні науки зосередилися на маргіналізованих або й узагалі досі переслідуваних локальних і регіональних спільнотах,

їхніх унікальних традиціях і специфічній ідентичності. Наука була покликана рятувати, популяризувати й вивчати локальну та регіональну історію, боронити її від тоталізуючих, репресивних національних дискурсів. На зміну логіці уніфікації як неминучого аспекту модернізації прийшов відхід від узагальнюючих схем у національному масштабі на користь створення образу сповненої розмаїттям мозаїки неповторних місць із їх історіями, традиціями, оповідками та численними суб'єктивними образами.

Другим напрямком постмодерністської рефлексії над простором стало динамічне за темпами розвитку вивчення глобалізації. Глобалізація значною мірою призводить до уніфікації, але тим разом наднаціональної, пов'язаної не з діяльністю держав, а з діяльністю міжнародних господарюючих суб'єктів, діяльність яких можна навіть розглядати як причину послаблення ролі та значення сучасних національних держав. Виразом символічної логіки глобалізації служить мережа, яку можна протиставити ієрархії як структурі організації національної держави. Класичну логіку центрів і периферії в дискурсі суспільних наук почала заступати логіка мережі та її вузлів. Проте, характер зв'язків тут не визначають відстані чи доступність окремих вузлів: у мережі відстані мають у кращому разі топологічний характер, а простір значною мірою анігілюється. Поєднанням ренесансу локалізму та регіоналізму із парадигмою глобалізації є формула «глокалізації», в якій глобалізаційна гомогенізація діалектично пов'язана зі зміцненням окремих аспектів місцевої та регіональної ідентичності, котрі до певної міри і є реакцією на глобалізацію, чи формою пристосування до неї.

Варто відзначити, що обидві згадані тенденції, в рамках яких почав розвиватися дискурс «прикордоння», стали схилитися в бік нового культурного ідеалізму, відходячи водночас від опису реально існуючих у регіонах чи інших суспільних одиницях владних відносин. Священнодійства навколо «регіоналізму» та «глобалізації», дуже часто усвідомлюваних як процеси емансипації від розмаїтих структур традиційної національної держави, почали використовувати, що можна легко довести, дедалі більшою мірою власне для створення нових дискурсів влади. Зокрема, я маю тут на увазі офіційні дискурси регіональної ідентичності, які намагаються підвищити вагомість регіонів, відносячи їх до «прикордоння». Проте, водночас ці священнодійства дуже часто почали заступати зацікавлення частини науковців реальними, колишніми чи новими владними відносинами, які завдяки цьому почали підлягати новим формам натуралізації.

Водночас, клопоти із тим, щоб зайнятися опрацюванням проблематики центрально-периферійних ієрархій, почасти бувають зумовлені польським

або ж центральноєвропейським контекстом. Тут можна звернути особливу увагу на той факт, що використання самого терміну «периферійність» до Польщі та її регіонів часто натрапляє на опір у багатьох середовищах. Причини цього доволі поширеного дистанціювання від визначень «периферійного» характеру, які би стосувалися нашої країни, схоже, мають доволі глибинну природу, пов'язану із повсюдним сповіданням ідеологічних засновків домінуючого способу опису сучасного польського суспільства та місця Польщі в світі. Найчастіше ці засновки не озвучують відверто та систематично. Їх можна реконструювати, зокрема, на підставі аналізу обґрунтувань, які разом складають певний, у міру цілісний образ критики використання терміну «периферійності» стосовно Польщі. Тут ми маємо зазвичай справу з аргументами політичного, або навіть геополітичного характеру, пов'язаними з гаслом «утечі з периферії» як пріоритету польської політики упродовж кількох минулих століть. Цей засновок часто пов'язаний із переконанням у тому, що говорити про Польщу як про периферію шкідливо для дуже по-різному сформульованих польських інтересів.

Подібні обґрунтування містять, зокрема, тезу, буцім покликання на власну периферійність може поглиблювати польські комплекси та провадити до послаблення енергетики соціуму, який конче мусить орієнтуватися на інтеграцію Польщі з європейським центром. Це завдання, на думку багатьох політиків, автоматично виключає згоду на периферійність нашої країни, як би її не трактувати. Відвертий розгляд периферійності іноді, схоже, пов'язують із тенденцією до негативно оцінюваної «самовіктимізації», тобто, витворення комплексу жертви, страждання і пов'язаного із ним почуття моральної переваги слабшого, поневоленого.

Багато вчених, а ще більше політиків немов переконують, що навіть коли Польща в економічному чи геополітичному сенсі ще не стала частиною європейського стрижня, то мусить бодай твердо оселитися в ньому ментально, себто, також на дискурсивному рівні. Її «освічені» громадяни повинні, отож, не плекати жодних сумнівів щодо своєї приналежності до європейського центру, оскільки кожне посилення на периферійність, навіть у внутрішніх академічних суперечках, може послужити аргументом проти польського прагнення творити разом із іншими ядро Європейського Союзу. У підтексті тут неначе передбачається, що мета ворогів, конкурентів або осіб, котрі зле усвідомлюють національні інтереси Польщі, полягає в тому, щоб виштовхати її із європейського центру (або запобігти приєднанню до нього). Будь-яка згадка про периферійність у такому контексті розглядається як шкідлива діяльність, здатна виправдати

подальше перебування країни в геополітичній «сірій зоні», поза межами основного стрижня європейської інтеграції, поза євроатлантичними структурами безпеки, чи, врешті, поза межами центру «західної цивілізації».

Водночас, можна також почути зауваги, мовляв, використання поняття периферійності може припускати згоду з історичним детермінізмом, який прирікає Польщу на вічну відсталість, що зумовлює брак у неї шансів на аванс у осяжній часовій перспективі¹⁰. З іншого боку, в Польщі не бракує тих, хто називає периферійними інші регіони та держави Європи, особливо ті, які розташовані на Схід від нашого краю. Ця тенденція до відкидання периферійного статусу та дискурсивного перенесення його на східних сусідів, котрим нерідко приписують інші споріднені, проте усвідомлювані як затавровані негативом терміни (наприклад, східність, азійськість, чи відсталість), є частиною ширшої боротьби, яка точиться в нашій частині континенту навколо окреслення східної межі кордону цивілізації «європейськості»¹¹. Вона помітна і на рівні регіонів, які в офіційних дискурсах неохоче посилаються на свою периферійність, навіть якщо вона цілком очевидна.

Натомість, поняття прикордоння в поєднанні з модними гаслами багатокультурності та розмаїття, навпаки, втішається дедалі більшою популярністю. Навіть якщо характер отого прикордоння виявляється вкрай абстрактним, і важко говорити про нього як про очевидну особливість регіону, його нині охоче піднімають на щит дискурсів регіональних органів влади та умішують у назви наукових праць. Можна припустити, що так само, як і в випадку периферійності, вирішальним чинником є засновок позитивного сприйняття образу прикордоння зовнішніми спостерігачами, зокрема, широко усвідомлюваним Заходом, який, мабуть, є гаданим адресатом більшості дискурсів ідентичності в нашій частині Європи. Посилаючись, отож, на Бахтінову діалогічну парадигму¹², можна припустити, що центральноевропейські дискурси ідентичності можна, зокрема, розглядати власне як форму діалогу периферійних еліт зі світом західного центру.

Описаний вище обережний підхід до дискурсивного приписування периферійності Польщі та її регіонам у багатьох випадках виглядає доволі сумнівним. Припущення щодо існування зв'язку між діагностуванням

10 *Domański B.* West and East in «New Europe»: The Pitfalls of Paternalism and a Claimant Attitude // *European Urban and Regional Studies*. 11 4 (2004). P. 377–81.

11 *Melegh A.* On the East-West Slope: Globalization, Narration, Racism and Discourses on Central and Eastern Europe. Budapest, New York: CEU Press, 2006.

12 *Bakhtin M.* The Dialogic Imagination. Austin: University of Texas Press, 1981.

периферійності, чи уживанням у певних контекстах прикметника «периферійний», та гаданими політичними або соціальними наслідками справляють враження суб'єктивних, а часто й узагалі безпідставних. Зокрема, необґрунтованим виглядає перенесення засновків і висновків, уживаних у цій сфері в рамках політичного дискурсу, на академічний дискурс. Але навіть у випадку деяких дискусій політичного характеру можна було би спекулювати, що втеча од відвертої дискусії на тему периферійного, а отже залежного статусу країни (а також територіальних одиниць або меншинних суспільних груп), бува, не є достоту шкідливою з перспективи отих спільнот, на інтереси яких часто покликаються критики «центро-периферійних» аналізів.

Влучне діагностування власної периферійності, підпорядкованості чи залежності в різних вимірах і діапазонах не мусить автоматично зумовлювати поглиблення комплексів неповноцінності або зменшення рівня прагнень. Брак такого діагнозу, брак реалістичного усвідомлення владних відносин всередині власної громади та поміж нею і зовнішніми чинниками (центрами) далєбі може ускладнювати вжиття заходів, адекватних викликам, які стоять перед даною країною (або іншою спільнотою). Можна, зокрема, стверджувати, що безсумнівний успіх країн Північної Європи, яким вдалося упродовж останніх десятиліть досягти істотного поступу в європейських економічно-політичних ієрархіях, був зумовлений, серед іншого, влучним діагностуванням природи їх периферійності та допасуванням до неї розв'язань у економічній, науковій чи соціальній сферах.

Незалежно від нашого ставлення до описуваних дилем, отой домінуючий, особливо в Польщі, спосіб підозрілого споглядання на інтерпретації периферійного характеру, при одночасній популярності підходів у категоріях прикордоння, ми мусимо брати до уваги як об'єктивно існуючий суспільний факт. Варто водночас зазначити, що з цієї причини, зокрема, сприйняття проблеми еліт у центро-периферійній перспективі може спіткати аналогічний опір. Адже, якщо наліпку «периферійності» доволі часто вважають синонімом або терміном, тісно пов'язаним із поняттями «провінційності» та «глухомані», що буцім має зумовлювати одвічну, неминучу «відсталість», то еліти, названі «периферійними», тим більше мусять відчувати себе діткнутими таким прикметником, якщо не ображеними. А саме вони найчастіше (принаймні, значна їх частина) визначають у своїх громадах основні канони академічного та медіального дискурсу. Тимчасом центро-периферійний підхід увиразнює ті аспекти ролі периферійних еліт, в експонуванні яких вони зазвичай не надто зацікавлені. Адже він показує, серед іншого, неочевидну пов'язаність

і залежність периферійних еліт від «центрів», суперечливу роль, яку вони відіграють, невідповідність багатьох дій і заяв, зумовлену, зокрема, складністю статусу цих еліт та їхньою підпорядкованістю взаємно переплетеним мережам залежностей.

Більш загальною причиною небажання значної частини периферійних еліт користуватися центрально-периферійними інтерпретаціями їхньої ролі слід визнати той факт, що теорії, які вказують на істотні зовнішні залежності, можна потрактувати як такі, що позбавляють їх значної частки їхньої рушійної ролі (*agency*) в межах їхніх країн чи іншим чином визначених сфер діяльності. Еліти зазвичай прагнуть бути основним промотором, покровителем, або, принаймні ініціатором чи натхненником змін і соціальних чи політичних діянь, а на периферіях ці ролі, як правило, пов'язані із серйозними обмеженнями з боку зовнішніх чинників (у тому числі елітних). Відтак надміру значне наголошування залежності від таких обумовлень може, як побоюються багато представників еліт, витворити образ вторинності тієї ролі, яку вони відіграють. Вони навіть можуть виявитися лишень виконавцями директив, які надходять ззовні, або посередниками в переказуванні ідей, що постали деінде, чи прийнятих рішень.

Така однобічна залежність, хоча й виглядає вкрай рідкісною, проте, сам лиш ризик поширення такого бачення здається периферійним елітам загрозою. В результаті, підходи, які підкреслюють чинник «периферійності» та його можливі градації (напівпериферійність тощо) не надто популярні в академічних студіях еліт, зокрема тих, які тривають у Польщі. Навіть у працях, присвячених елітам регіонального чи місцевого рівня, чий периферійний статус відносно національної еліти є безперечним, центрально-периферійні відносини рідко становлять точку відліку для здійснюваного аналізу. Тож місцеві еліти зазвичай фігурують у польських наукових працях у відриві від вивчення чинників, які окреслюють їхнє периферійне положення в політичній та адміністративній ієрархії, від їхніх функцій посередників між власними громадами та центральною елітою (чи елітою вищого щабля) та інших подібних напруг, які або майже не помічають, або вважають із різних причин приводом для сорому.

Подібне явище абстрагування від периферійного статусу та його наслідки значною мірою стосуються вагомої частки новітньої історіографії, зокрема, праць про останні літа комуністичної епохи. Самі представники еліт цього періоду, і урядових, і опозиційних, зазвичай уникають заяв про свою залежність від зовнішніх осередків. Отож, у Центрально-Східній Європі досить поширена певність, що центрально-периферійний за характером аналіз призводить до символічного знецінення теренів, яким приписують

периферійний статус. Периферійність, на противагу до прикордоння, яке сприяє дооцінці, прочитується як синонім відсталості та глухомані й елемент символічного насильства центрів.

Моделі центр-периферійних укладів на рівні держави

Поняття периферії надзвичайно широке та фігурує в науковій літературі в надзвичай різних контекстах і значеннях. Тут я хотів би звернути увагу лише на класичні теорії, що описують центр-периферійні залежності, які можна поділити на ті, що оперують на рівні держави (переважно національної), й ті, що оперують на рівні наднаціональних структур, зокрема, глобальних.

Перелічимо найважливіші з тих, які зосередилися на першому рівні, тобто національному. До них належать дослідження про формування сучасних національних держав і розвиток їх політичних систем. Класиком у цій галузі є згаданий уже Стейн Роккан, відомий багатьма теоретичними працями на тему усвідомлюваного в політико-культурних категоріях конфлікту між центром і периферіями¹³. Центр за такого підходу сприймається як осередок політичного домінування, який використовує державний апарат для підпорядкування собі усього простору країни. Провінції, які чинять опір таким діям, власне і є периферіями.

Роккан відзначає істотний культурний вимір досліджуваних напруг між центром і периферією. Модерна (тобто, постала під впливом Просвітництва) національна держава намагається підпорядкувати собі сфери культури та релігії. Зокрема, вона стандартизувала державну мову, підпорядкувала собі Церкву та прагнула контролювати засоби масової інформації. Подібним прагненням протистояли периферійні регіони, які відмовлялися зректися своїх культурних і релігійних відмінностей. Важливо відзначити, що для модерної держави сфера культури та релігії має значною мірою інструментальний характер, натомість, для периферійних регіонів культура та релігія зазвичай є ключовими соціальними ресурсами¹⁴.

13 *Lipset S. M., Rokkan S.* eds. Party Systems and Voter Alignments. Cross-National Perspectives. New York: Free Press, 1967; *Rokkan S.* Territories, Centres, and Peripheries: Toward a Geoethnic-Geoeconomic-Geopolitical Model of Differentiation within Western Europe // Centre and Periphery. Spatial Variations in Politics. Ed. *Gottmann Jean*. Beverly Hills, London: Sage, 1980. P. 163–204.

14 *Rokkan S.* Citizens, Elections, Parties. Approaches to the Comparative Study of the Processes of Development. Oslo: Universitetsforlaget, 1970.

Фундаментальним із точки зору Роккана був поділ на «підпорядковані периферії» (*subject peripheries*), прикладом яких є Валлія або Шотландія, та «суміжні периферії» (*interface peripheries*), як-от Ельзас і Люксембург. Варто зазначити, що саме останні можуть далєбі з повним правом називатися «прикордонням». Тимчасом, коли периферії першого ґатунку підлягають одновимірній домінації, перебуваючи в зоні впливу одного центру, суміжні периферії – це терени перетинання впливів і амбіцій впливати з боку принаймні двох центральних осередків. Це призводить до того, що підпорядковані периферії зазвичай перебувають у гіршому становищі, натомість, суміжні периферії можуть отримувати значну вигоду від свого розташування, зумовлену конкуренцією центрів. Зокрема, суміжні периферії, як правило, мають сильнішу економіку, ніж внутрішні периферії, вони часто ближчі до центральних осередків, а вибір між ними дозволяє їм мати відносну автономію, навіть за умов дуже обмежених власних ресурсів.

До найпотужніших суміжних периферій, себто, дійсно привілейованих прикордонь, у Європі можна віднести країни, які виникли на прикордонні між протестантською Північною Європою та католицькою Південною Європою, зокрема, Швейцарію, Бельгію та Нідерланди. Як зазначив Роккан, вони переважно спиралися на альянси периферійних міст і провінцій. Наслідком подібних альянсів стало, як відомо, утворення дрібних і за багатьма критеріями периферійних держав, проте ці держави були багатими та здобули у багатьох вимірах непропорційні до їх розмірів (площі або навіть кількості населення) переваги перед іншими країнами.

Звернімо увагу, що прикордоння майже завжди можна розуміти як регіони взаємовпливу двох або більше центрів, тому моделі Роккана зазвичай відповідатимуть «суміжні периферії». Що нам дає подібний підхід? По-перше, вписує їх аналіз у модель, яка враховує взаємодію між досліджуваними регіонами та сильнішими осередками, від яких вони залежать. Ми завдяки цьому уникаємо аналізу суспільних процесів у спосіб, який абстрагується від їх ширшого оточення. Понад то, аналіз у категоріях Роккана увиразнює не тільки взаємозалежність між центрами та периферіями, а й вказує на важливість взаємодії на вищому шаблі між центрами, які конкурують за вплив на певні суміжні периферії. Тут, з одного боку, йдеться про опосередковану взаємодію на певному прикордонні та на інших суміжних теренах і площинах між певними центрами, а водночас про безпосередню взаємодію, яку можна назвати контактом «понад головами» конкретних периферій. Адже процеси, які відбуваються на регіональному рівні, можуть бути тісно пов'язані з отим вищим, часто навіть глобальним аспектом відносин між центрами різних шаблів.

Тож у центрально-периферійному підході виразно помітно підкреслювання важливості владних відносин між суб'єктами в різних вимірах, які перебувають між собою у взаємодії. Ключовим тут є процес підпорядкування центром периферій, його змінна динаміка, яка включає також відхід від залежності та її зміни у вимірах ієрархії площин різних шаблів (глобального, національного, регіонального тощо), різного характеру (політичні, економічні, культурні, релігійні тощо), пов'язаних із різними центральними осередками.

За умов «прикордонного» підходу владні відносини, особливо зумовлені зовнішньою грою часто взаємовиключних інтересів, залишаються, як правило, більш-менш маргінальними. Тож прикордоння фігурують тут нечасто, зокрема, в більш ліберальних теоріях як своєрідна «нічийна земля», на якій вільно переплітаються навзаєм традиції та розмаїті культури, а суб'єкти, розташовані на цьому терені, мають повну свободу вибору ідентичності, зумовлену індивідуальним конструюванням їхньої суб'єктності.

Подібний спосіб бачення соціальних реалій на прикордонні також пов'язаний із тим, що обговорюваний підхід відзначається зазвичай згодою на нормативний засновок про зменшення ролі національної держави. Цей засновок розуміють або як опис соціальної реальності, зокрема, її найближчого майбутнього, або як принаймні постулат, що обумовлює спосіб проектування ідеального бачення досліджуваних регіонів і нормативного визначення бажаної траєкторії їх розвитку.

Моделі центрально-периферійних укладів на міжнародному рівні

Зазвичай засновок про кінець національної держави супроводжується униканням аналізу виміру геополітичного розташування регіонів та униканням відвертого називання геополітично обумовлених напруг і ієрархій, помітних у регіональних спільнотах у зв'язку із участю регіональних еліт у зовнішніх геополітичних іграх. Ту останню обставину можна також пояснити компрометацією геополітики як лженауки, яку упродовж багатьох десятиліть використовували для легітимізації виразно політичних діянь, нерідко експансіоністського характеру. Проте, варто звернути увагу на сучасний розвиток так званої «критичної геополітики»¹⁵ (Герод О'Туал¹⁶),

15 Ó Tuathail G. Critical Geopolitics. The Politics of Writing Global Space. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996.

16 Тут ужито транскрипцію з написання прізвища гельською мовою (Gearóid Ó Tuathail), окрім того, учений широко відомий за американізованою формою написання та вимови прізвища як Джерард Товл/Тул (Gerard Toal). (Прим. ред.)

представники якої намагаються запропонувати інструменти для опису глобальних залежностей, котрі не були б водночас формою нав'язування та легітимізації певного нормативного бачення світового ладу. Адже критична геополітика аналізує як окрему категорію «образи» геополітичного ладу, покликаючись на критичний аналіз дискурсу, завдяки чому здатна, бодай частково, уникнути некритичного вплутування в репродукування владних відносин. Варто зазначити, що вже існують цікаві спроби застосувати критичну геополітику для опису геополітичних процесів, які відбуваються в нашій частині Європи¹⁷ (Мер'я Куус).

Водночас годі й порахувати чи впорядкувати інші численні школи аналізу центр-периферійних залежностей на міжнародному рівні. Тут можна, зокрема, згадати про знаний нурт рефлексії та досліджень школи «теорії залежності» (*la teoria de la dependencia*). Вона особливо інтенсивно розвивалася від початку 1960-х років, хоча започаткували її вже наприкінці 1940-х років Рауль Пребіш (Raul Prebisch) і Селсо Фуртадо (Celso Furtado). Варто відзначити, що теорії залежності еволюціонували переважно в опозиції до панівної вже тоді теорії модернізації, яка значною мірою абстрагується від проблеми залежності, чи ширше, ієрархії влади.

Найвідомішою та найвпливовішою з класичних теорій центр-периферійної залежності в наднаціональному масштабі, мабуть, є теорія «світової системи» Імануїла Валерстайна¹⁸, котрий поділив сучасний світ на чотири основні зони: центр, напівпериферії, периферії та зовнішні області, не включені до світової системи. Валерстайн підкреслював економічне панування центру над периферіями та слабкість, нестабільність і залежність останніх від центральних осередків.

Особливо цікавим у його інтерпретації виглядає статус напівпериферій (також іноді вживається термін семіпериферія), позиція яких часто виявляється дуже неоднозначною. В деяких аспектах вони, подібно до справжніх периферій, є жертвами домінування центру, а їх слабкість і підлеглий статус зазвичай ніхто не ставить під сумнів. Вони не є регіонами, де приймають рішення, а радше потерпають від наслідків рішень, прийнятих деінде, вони також не належать до інноваторів, натомість, беруть участь у змаганнях за швидке й ефективно впровадження інновацій, які постали в інших місцях. З іншого боку, напівпериферії часто мають чималу користь від співпраці з центром і відіграють роль

17 Kuus M. *Geopolitics Reframed: Security and Identity in Europe's Eastern Enlargement*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007.

18 Wallerstein I. M. *The Modern World-System. Studies in Social Discontinuity*. New York: Academic Press, 1974.

своєрідного «молодшого партнера в домінуванні» над справдешніми периферіями. Напівпериферії теж часто відчують на собі масу позитивних економічних імпульсів, які походять від стрижневих країн, – отримують чимало цінних інвестицій, до них порівняно швидко доходять постані в центрі технології, вони також мають привілейований доступ до багатьох інших ресурсів центру. Однак, ці позитивні ефекти часто істотно різняться в просторі та в інших вимірах, а суспільства напівпериферій зазнають процесу скам'яніння. Зокрема, їх еліти досягають цивілізаційних і культурних стандартів життя у центрах, тимчасом нижчі суспільні верстви радше від них віддаляються.

Аналогічний до представленого у баченні Валерстайна підхід посідають класичні теоретики школи «залежного розвитку», котрі, зокрема, описують залежність країн Латинської Америки від розвинених західних держав. Як уже зазначалося, саме центральні країни усталюють *terms-of-trade*, обов'язкові в глобальному торговельному обміні, і ці умови зазвичай ставлять їх авторів у доволі привілейовану позицію. Зокрема, вони змушують вільно торгувати тими товарами, у виготовленні яких мають рішучу конкурентну перевагу. Оті нерівні та несправедливі в самому засновку умови обміну є підставою для постійного відтворення нерівності в глобальному масштабі та стійкої переваги держав і регіонів осердя.

Цікаво, що Імануїл Валерстайн пов'язав у своїх міркуваннях внутрішньодержавні суперечності та ієрархічні структури зі структурами панування та змінами глобального характеру. Зокрема, тут йдеться про механізм сильної регіональної поляризації розвитку в периферійних і напівпериферійних країнах. Терени-острівці на периферіях часто виконують функції осередків стрижневих держав, черпаючи завдяки такому статусу незрівнянні з рештою країни привілеї й доходи. Варто також зазначити, що Валерстайн завжди надавав своїм теоріям відчутно історичного характеру. На його думку, сучасна «світова система» склалася в Європі в XVI столітті, створивши тривкі, існуючі переважно й досі структури континенту, разом із його поділом на держави стрижня та периферію різного ступеня й характеру. Отож, Валерстайн стверджував, що його аналіз світових систем надав дослідженням суспільного розвитку просторового (урахування глобального контексту) й історичного виміру, якого їм раніше бракувало¹⁹. Проте, можна заперечити, що отой вимір *de facto* маргіналізує дискурс прикордоння в окремих його ужитках, пропонуючи

19 Wallerstein I. M. The End of the World as We Know It. Social Science for the Twenty-First Century. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999.

нам зосередити увагу на різноманітності регіону, розглядаючи її в нормативному ракурсі, який абстрагується від складних владних відносин, що сягають далеко поза межі конкретних громад або регіонів.

Моральний характер дискурсу прикордоння

Кажучи про роль нового дискурсу прикордоння як знаряддя символічної влади, слід зауважити, що ідеалізоване бачення прикордоння фігурує в ньому одного разу як приписана риса, а іншого – як постулати теоретиків прикордоння, які допіру поставлені перед регіонами. Тож, із одного боку, статус ідеалізованого прикордоння окремим регіонам надають на знак їх шляхетності, а з іншого боку, цей статус змальовують як виклик чи слухну мету, до якої слід прагнути. Адже часто це пов'язано із досі ще не цілком розпізнаною і не цілком структурованою, а отже, не задіяною в процесах розвитку багатокультурністю та різноманітністю прикордонь. Той факт, що цілковите досягнення тих і супутніх їм цілей постійно залишається справою майбутнього, може мимоволі виступити в ролі чинника, який дозволяє приписувати слабкість регіонів їх бракові культурної мобілізації та неповному розпізнаванню свого прикордонного статусу. Цей стан недоконаності дозволяє обґрунтувати конечну роль теоретиків прикордоння і дає їм змогу визначити нові суспільні поділи та ієрархії в регіонах.

Хорошим прикладом такого визначення викликів, які стоять перед прикордоннями, є аналіз постав мешканців регіонів, які Йоанна Курчевська віднесла до прикордонь²⁰. Вона, зокрема, виділила два протилежних «зразки буття на кордоні». З одного боку, це негативно оцінена нею «орієнтація на кордон», а з іншого боку, високо оцінена авторкою «орієнтація на прикордоння». Перший зразок «виражається у компенсаторному витворенні периферійною локальною спільнотою свідомості, яку можна охарактеризувати як свідомість обложеної фортеці. На таку свідомість «працюють» автаркічні, ксенофобські, сповнені претензій настанови, які становлять надбудову над поділом фізичного та соціального простору на простір свій і чужий». У цей зразок також вписуються негативно оцінювані тут польські «кресові» дискурси, носіїв яких звинувачують у виключенні не-поляків чи навіть негативній настанові до чужинців.

20 *Kurczewska J.* Granica niejedno ma imię. Trzy podejścia teoretyczne // *Granice na pograniczach: Z badań społeczności lokalnych wschodniego pogranicza Polski.* Eds. *Kurczewska J., Bojar H.* Warszawa: Wydawnictwo IFIS PAN, 2005. S. 365–396.

Друга модель, за словами Курчевської, «орієнтована на поставу відкритості, втілювану завдяки спробам позитивного засвоєння власного травматичного досвіду, пов'язаного з перебуванням поруч із кордоном і в ситуації прикордоння. Таке засвоєння трансформується в соціальний капітал, стає джерелом багатства життєвого досвіду й багатства *imaginarium*». Згідно з поясненням авторки, в цій моделі йдеться серед іншого про «можливість такого глибокого самопізнання, яке зруйнує комплекс обложеної фортеці та зумовить виникнення нового зразка емоційно-інтелектуальної реакції, заснованої на ідеї гармонії, співпраці, чи принаймні терпимості»²¹.

У подібному дусі висловився в тому ж томі робіт, присвячених східному прикордонню Польщі, Мар'ян Кемпний. Зокрема, він із явним розчаруванням констатував, що «наявність «ідентичності прикордоння» як ідентичності, здатної засвоювати культурні відмінності, ідентичності, «заснованої на проекті», який надає пріоритет «культурному багатству», зумовленому таким розмаїттям, не особливо поширена серед респондентів»²². Водночас, Кемпний висловив упевненість у тому, що рідкісні поки що нині постави з часом розповсюджуватимуться, що буде зумовлено, зокрема, перспективою дедалі більшої індивідуалізації суспільств, яка також, на його думку, змінюватиме характер кордонів у Європі. У подібних дослідженнях прикордоння дуже виразно зазначено дистанціювання від регіональних спільнот, особливо тих їх частин, які не повністю розвинули «орієнтацію на прикордоння». Адже прикордоння при такому підході є потенційно регіонами із великими перспективами, які здатні досягнути своєї моральної переваги над центрами, проте для цього вони муситимуть відповідати поставленим перед ними нормативним вимогам.

Враховуючи, що регіони, які відносять до категорії прикордонь, є зазвичай периферійними, вони тією чи іншою мірою маргінальні в багатьох вимірах, зокрема, економічному та політичному. Отож, «прикордонні» наративи можна розглядати як субститути наративу ослабленої національної держави, зокрема, тих її елементів, які були тісно пов'язані з комуністичним контекстом. Вони були б культурними рамками, які служать, серед іншого, збереженню відносної соціальної згуртованості та створенню суб'єктивного почуття власної гідності в спільнотах, котрі

21 Kurczewska J. Granica niejedno ma imię. S. 374.

22 Kempny M. Granice wspólnot i «pogranicze» tożsamości // Granice na pograniczach: Z badań społeczności lokalnych wschodniego pogranicza Polski / eds. Kurczewska J., Bojar H. Warszawa: Wydawnictwo IFIS PAN, 2005. S. 125–43.

втрачають чинні досі політичні та економічні рамки свого існування. То був би елемент ширшого механізму «окультурення» периферійних теренів²³, а отже й урочистого вшанування їх культурної специфіки, розмаїття тощо, а водночас маргіналізації проблеми економічного та політичного підпорядкування.

Іншими словами, дискурс «прикордоння» також можна розглядати як компенсаторний. Йоанна Курчевська компенсаторний характер приписувала винятково дискурсові, «орієнтованому на кордон», а отже критичному стосовно «інших» осіб, ідентифікованих як представники інакших культур, національностей чи релігій. Проте, запропоновану нею альтернативу можна інтерпретувати як конкурентну компенсаторну пропозицію, що надходить від центру, ба навіть центрів різних шаблів (національного, наднаціонального тощо). В обмін на визнання незмінності структурного укладу підпорядкування периферії можуть в її рамках скористатися нагодою для їх символічного визнання та промоції насамперед у культурних категоріях. За такого підходу новим «чужим», котрий уже є не стільки ворогом, як суб'єктом педагогічних зусиль, стає мешканець регіону, котрий іще не встиг переключитися з колективістської «орієнтації на кордон» на індивідуалістичну «орієнтацію на прикордоння».

Висновки: дискурс прикордоння в ролі дискурсу влади

Отож, новий дискурс прикордоння в деяких його видозмінах міг би, схоже, розглядатися як одна з нових форм легітимізації привілейованої символічної ролі окремих фракцій еліти. В центральноевропейському контексті йшлося би переважно про еліту інтелігенції, яка традиційно прагне виступати в якості інтерпретатора культурного світу та ключового посередника в перенесенні на місцевий ґрунт світових інтелектуальних й ідеологічних трендів.

Сьогодні значною мірою саме еліти широко усвідомлюваної інтелігенції стають зазвичай провідними теоретиками прикордоння та вказують практичні шляхи втілення своїх ідеалів. То вони дають цьому концептові остаточне тлумачення і здатні отримувати найбільші символічні, проте значні прибутки від розбудови бачення регіонів і місцевостей у категоріях прикордоння. Адже дискурс прикордоння є

23 *Zarycki T.* Interdyscyplinarny model stosunków centro-peryferyjnych. Propozycje teoretyczne // *Studia Regionalne i Lokalne*. 1 (27) (2007). S. 5–26.

сьогодні також елементом ідеологічної основи системи розподілу важливих засобів у рамках таких публічних дій, як регіональний та локальний розвиток чи розвиток громадянського суспільства. Тож використання його забезпечує можливість ефективної участі в соціальних мережах, які надають доступ до істотних матеріальних і символічних ресурсів.

Втім, як я вже казав раніше, його також можна розглядати в певних формах ужитку як більш-менш ненавмисне маскування значної частини владних відносин між центром і периферією. З точки зору критичного підходу варто, отож, застановитися, чи не вписується він у деяких своїх проявах у те, що Лоїк Вакан назвав «фальшивою критичною думкою, за посередництвом якої, під прикриттям буцим прогресивних тропів, які священнодіють із «суб'єктом», «ідентичністю», «багатокультурністю», «розмаїттям» і «глобалізацією», нас запрошують капітулювати перед сильними світу сього, зокрема, перед ринковими потугами»²⁴. Майкл Флемінг²⁵ також нещодавно продемонстрував на прикладі Лодзі, як дискурси, спрямовані на штучне відродження багатокультурності (в лодзькому випадку, зокрема, ще й покликанням на прикордонне розташування міста в ХІХ столітті), можуть служити легітимації запровадження неоліберальних політик і поступовій приватизації публічного простору.

Можна, водночас, задуматися, чи, бува, культурна ідеалізація прикордоння не стимулює забування механізмів залежності периферійних регіонів від центральних? Чи не призводить до того, що священнодійства із культурними ідеалами почасти закінчуються тим, що іноді перестають помічати культурні реалії, а насамперед їх політичні та економічні обумовлення? Відтак дискурс прикордоння іноді виявляється зняряддям розбудови нормативних бачень, які не завжди сприяють відстороненому поглядові на суспільні реалії периферії, а його адаптації на периферіях можуть також розглядатися як спроби пристосування периферійних еліт до домінуючих структур залежності в ролі посередників між центрами та периферіями.

Переклав з польської **Андрій ПАВЛИШИН**

24 *Wacquant L. J. D. Critical Thought as Solvent of Doxa // Constellations. 11/1 (2004). P. 97–101.*

25 *Fleming M. Legitimizing Urban «Revitalisation» Strategies in Post-Socialist Łódź // East European Politics & Societies. 25 4 (2011).*

Tomasz ZARYCKI

The Paradigm of Borderland and Center-Periphery Approaches

The article contrasts two approaches to analysis and imagining regions and states in Central and Eastern Europe – the borderland paradigm and the center-periphery models. In particular, Tomasz Zarycki contrasts the so-called “new” borderland paradigm in its modern and liberal form with the “old” expansionistic versions of borderlands discourse (for instance, Frederick Turner’s frontier thesis and the idea of *Polish Kresy*). The author explains further how this new borderland discourse produces idealistic images of multicultural communities devoid of any power relations which often ignore the wider geopolitical context of external dependencies. Zarycki criticizes this “new” borderlands discourse and explains instead the advantages of a more recent approach to borderland studies – theories proposed by Immanuel Wallerstein and Stein Rokkan which gained in popularity in recent years. Zarycki proposes that the “new” borderland discourse may be seen as a form of cultural compensatory offer for marginalized peripheral communities which gain a superficial recognition as core regions. Besides, the author notes that the borderlands discourse is now most popular among provincial intellectuals who use it as a legitimization tool for sustaining their special status and social distance between them and “others”, including mostly inhabitants of their regions who are not yet open to the idea of multicultural borderlands.